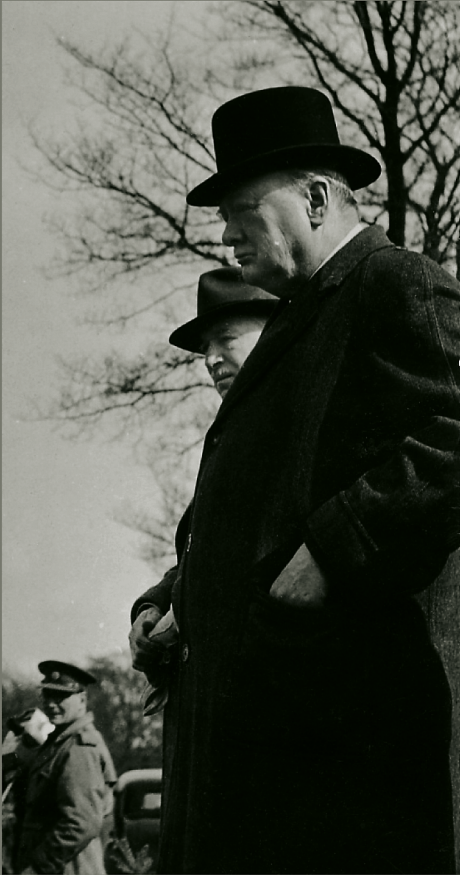

Do poslední pence

. Jan Kuklík

Do poslední pence

Československo-britská jednání o majetkoprávních
a finančních otázkách 1938–1982

prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Recenzenti:

prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

doc. PhDr. Martin Kovář, Ph.D.

Redakce Lucie Zikmundová

Obálka a grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Jan Kuklík, 2007

ISBN 978-80-246-1332-1

ISBN 978-80-246-2405-1 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2013

<http://www.cupress.cuni.cz>

OBSAH

Úvod	7
Kapitola I. Mnichovská prehistorie poválečných československo-britských majetkoprávních jednání – Pomnichovská půjčka	13
Kapitola II. Problematika tzv. válečného dluhu prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci	97
Kapitola III. Od konce druhé světové války do Února 1948	134
Kapitola IV. Od komunistického puče k sjednání náhradových a finančních dohod v září 1949	243
Kapitola V. Od poloviny 50. let do uzavření dohody z listopadu 1964	299
Kapitola VI. Velké finále 80. let	367
Závěrem	428
Abstract	447
Seznam archivních fondů	468
Tiskem vydané prameny	470
Seznam použité literatury	471

ÚVOD

Poté, co 24. října 1945 první československá poválečná vláda definitivně prosadila ještě před svoláním Prozatímního národního shromáždění přijetí dekretů prezidenta republiky uskutečňujících rozsáhlé znárodnění dolů, různých kategorií průmyslových a potravinářských podniků, bank a soukromých pojišťoven, započala bezpochyby nová kapitola československých dějin. Odhlédneme-li od rozsáhlých vnitřních „socializačních“ změn v ekonomickém, politickém a sociálním systému Československa, způsobilo toto znárodnění (kterému předcházelo již znárodnění v oblasti filmu na základě dekretu prezidenta republiky ze dne 11. srpna 1945) i nepřehlédnutelné mezinárodněpolitické a mezinárodněprávní komplikace. Tento krok totiž vedl ke zhoršení vztahu mezi Československem a jeho západními spojenci a k dlouhotrvajícím jednáním o kompenzacích těch částí znárodněného majetku, které byly původně ve vlastnictví právnických a fyzických osob jiných států (cizinců a zahraničních investorů). Jednalo se o tzv. náhradová jednání za znárodněný majetek, k nimž se přidala i jednání o kompenzaci za majetkové konfiskace (uskutečněné opět zejména na základě prezidentských dekretů), znehodnocené finanční prostředky a pojistky a také za majetek, na který byla po květnu roku 1945 uvalena tzv. národní správa. Československý stát tu totiž často vyvlastnil zahraniční investici či jiný majetek cizinců a podle mezinárodního práva tak mohl učinit v těchto případech pouze za „adekvátní“ náhradu.¹ Právě určení výše náhrady (kompenzace) za vyvlastněný či znárodněný majetek se stalo předmětem dvoustranných mezistátních jednání (zvaných též „náhradová“ či „kompenzační“ jednání) vedoucích k uzavírání dvoustranných, tzv. globálních náhradových dohod (anglicky též známých jako „lump sum

¹ K mezinárodněprávním aspektům náhradových dohod viz P. Šturma, Mezinárodněprávní aspekty dvoustranných náhradových dohod uzavřených bývalým Československem a jejich místo v právním řádu ČR. In: *Náhradová jednání Československa s Velkou Británií, USA, Rakouskem, Švýcarskem a Francií v letech 1945–1982*. Nepublikovaná expertiza pro MZV ČR. V. Pěchota, *The 1981 U. S. – Czechoslovak Claims Settlement Agreement: An Epilogue to Postwar Nationalization and Expropriation Disputes*. *American Journal of International Law*, vol. 76, 1982, s. 639.

agreements“). Podle tradičního názoru předních představitelů mezinárodního práva a většiny arbitrážních nálezů z této oblasti je právě poskytnutí adekvátní náhrady (kompenzace) jednou ze základních podmínek legality znárodnovacích opatření. Československo jednoznačně upřednostňovalo před soudním řešením těchto sporů dosažení dohody o náhradách za znárodněný či jinak vyvlastněný majetek s dotčenými státy, respektive nejprve se zástupci zahraničních podniků a vlastníků, jejichž investice, respektive majetek byly znárodněny.

Ve druhé polovině 20. století se sjednávání výše zmíněných náhradových dohod zdaleka netýkalo pouze Československa. Podobné problémy měly také další státy sovětského bloku, které ke znárodnění v poválečném období dříve nebo později do jednoho přistoupily (zpočátku bylo ostatně československé znárodnění v britské diplomacii projednáváno nejčastěji spolu s obdobnými jugoslávskými či polskými opatřeními), a od 60. let narůstal počet států tzv. třetího světa, u nichž po osvobození z koloniální nadvlády často následovalo znárodnění investic mateřských zemí zejména v nejrůznějších těžebních či obchodních společnostech. Podle odhadů odborníků na mezinárodní právo tak bylo ve druhé polovině 20. století sjednáno na 170 takovýchto dvoustranných mezinárodních náhradových dohod.² Tyto dohody řeší jednorázově a s konečnou platností nároky fyzických i právnických osob, jež mají příslušnost jednoho státu, vzniklé v důsledku znárodnovacích opatření ve druhém státě. Pro příslušnost právnických osob je v těchto případech určující sídlo, popřípadě místo působení znárodněním postižené korporace. Na rozdíl od obecného mezinárodního práva však jsou těmito dohodami většinou pokryty i nároky přímých akcionářů znárodněné společnosti. Dohody někdy zahrnují vedle nároků soukromoprávních fyzických a právnických osob i nároky poškozeného státu jako takového. Nejvýraznější odlišnost od pravidel mezinárodního práva obecně uznávaných před druhou světovou válkou spočívá v poválečném období v určení výše náhrady. Obecně lze konstatovat, že dohody o globálním odškodnění potvrdily standard tzv. efektivní náhrady, neboť kompenzace byly vypláceny ve volně směřitelné měně, avšak na druhé straně oslabily principy plné a okamžité náhrady.³ U náhradových dohod uzavřených Československou republikou se totiž zpravidla jednalo pouze o částečnou kompenzaci (i když její výše byla

² Tamtéž. Profesor P. Šturma uvádí 168 náhradových dohod.

³ Tamtéž.

různá a někdy se blížila plně hodnotě), která navíc byla většinou skutečně vyplacena se zpožděním několika let a v několika případech dokonce až několika desetiletí.

Jednání o poskytnutí náhrad zahraničním subjektům (samozřejmě s výjimkou vlastníků „nepřátelského majetku“ a „nepřátelských států“, kde se uplatnila vazba na reparace)⁴ se tak stala jedním z nejzávažnějších a také nejobtížnějších problémů, před nimiž stanula poválečná československá diplomacie. Bezprostředně po válce probíhala náhradová jednání paralelně s USA, Velkou Británií, Francií, Belgií, Nizozemskem, Švédskem, Itálií a také se Švýcarskou konfederací.⁵ Československá strana se při jednání řídila směrnicemi meziministerské komise ustavené podle usnesení vlády ze dne 11. prosince 1945 a směrnicemi stanovenými usnesením vlády ze dne 5. listopadu 1946 ve věcech náhrad za zahraniční účasti na znárodněných majetkových podstatách a postupu při konfiskaci vůči cizím státním občanům.⁶ Náhradových dohod nebo alespoň shody o jejich základních bodech se tak v prvních poválečných letech podařilo dosáhnout jen v méně komplikovaných případech Belgie, Švédska, Itálie a Nizozemska.⁷ Ke konečné dohodě se blížila i jednání se Švýcarskem (v letech 1946 a 1947 byly podepsány v Bernu a Praze dva protokoly a jeden dodatkový protokol), zejména poté, co švýcarská strana upustila od snahy zastupovat v náhradových jednáních lichtenštejnské zájmy a náhradové otázky dávala do souvislosti s obchodními vztahy obou

⁴ Blíže viz J. Kuklík, *Mýty a realita tzv. Benešových dekretů, Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha 2002, s. 321 an.

⁵ Blíže viz přehledný záznam zmocněnce vlády pro otázky náhradových jednání Niederleho vyhotovený pro prezidenta republiky E. Beneše ze dne 1. listopadu 1947, Archiv Ústavu TGM (dále jen AÚTGM), Benešův archiv (BA), poválečné období, Hospodářství, karton č. 37. Viz též Národní archiv Praha (dále jen NA), fond Ministerstvo financí (MF), Náhradové dohody, Texty náhradových dohod, kart. č. 136.

⁶ Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (dále jen AMZV), III. odbor Švýcarsko, karton Finanční věci, kulturní věci, majetek, elaborát ze dne 14. ledna 1947, čj. 9149/IV-8/47, referent Úřadu předsednictva vlády dr. Lusk.

⁷ Dohody měly různou podobu a ne vždy se jednalo o úplné vyřešení všech sporných majetkoprávních otázek. S Belgií byla uzavřena dohoda formou výměny dopisů z 19. 3. 1947 mezi zmocněnci obou vlád, se Švédskem byly vyměněny dopisy mezi čs. velvyslancem dr. E. Táborským a švédským zplnomocněným ministrem Oestensem Undénem z 15. a 18. 3. 1947. S Itálií byla podepsána 2. 7. 1947 v Praze zvláštní náhradová dohoda a s Nizozemskem byly dne 6. 5. 1947 vyměněny diplomatické nóty. AÚTGM, BA, poválečné období, Hospodářství, karton č. 37 a NA Praha, MF-T, Náhradové dohody, Texty náhradových dohod, kart. č. 136.

států a možností poskytnout československému průmyslu některé licence a patenty.⁸

Do roku 1948 však v zásadě Československo preferovalo, že bude nejprve rozhodovat o přijatelnosti nároku na náhradu v každém jednotlivém případě podle podmínek příslušných dekretů prezidenta republiky. S vládami jednotlivých států měly být v zásadě dohodnuty jen obecné podmínky pro definice subjektů, u kterých se měla náhrada poskytovat, způsob její výplaty a stanovení procedury rozhodování sporných případů, kdy nedošlo v individuálním případě k dohodě o výši náhrady. Československo tak nebylo až do komunistického převratu ochotno přistoupit na sjednání částky globální náhrady. Československá vláda navíc neuvažovala zpočátku o náhradách poskytovaných ve volně směnitelných měnách, ale navrhovala vydání zvláštních obligací.

Převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948 znamenalo pro vývoj náhradových jednání jako celek zásadní předěl. Nový komunistický režim přistoupil k další vlně znárodnění a vyvlastňování, jež probíhající jednání a jejich výsledky ještě více zkomplikovala. Postupy a iniciativy československé diplomacie vůči jednotlivým státům v náhradových jednáních se i z tohoto důvodu od sebe napříště významně odlišovaly a promítal se do nich zejména stav zahraničněpolitických a ekonomických vztahů sovětského bloku s „kapitalistickým světem“. Na druhé straně československý komunistický režim již výrazně preferoval sjednání náhradových dohod s globální sumou náhrady a vždy spojoval platby náhrad s přebytky či alespoň navýšením československého vývozu do dotčených zemí.

Z výše naznačeného obecného rámce vlastně od počátku vybočovaly československo-britské ekonomické, obchodní, finanční a s nimi související politické vztahy, i když i ony byly zásadně ovlivněny zejména československo-americkými a o něco méně i československo-švýcarskými, československo-nizozemskými a československo-francouzskými náhradovými rozhovory a dohodami. Řešení tzv. náhradových otázek ve vztahu k Velké Británii se však od jednání s ostatními státy z mnoha důvodů odlišovalo. Jednání souvisela na rozdíl od některých jiných států nejen s majetkovými

⁸ Blíže viz J. Kuklík, D. Jančík, E. Kubů, J. Novotný, J. Šouša, „Spící konta“ ve švýcarských bankách za znárodněný švýcarský majetek v Československu? Československo-švýcarská jednání o tzv. náhradových otázkách 1945–1967. In: Studie k Moderním dějinám. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny. Historický ústav AV ČR, Praha 2002, s. 445–462. Dohody byly publikovány jako příloha k Věstníku Ministerstva financí č. 34/1948.

mi konfiskacemi a znárodněním uskutečněnými po roce 1945 a 1948, ale i s otázkami spojenými s britskou půjčkou pomnichovskému Česko-Slovensku, s působením československého prozatímního státního zřízení za druhé světové války na britském území a s problematikou pohnutých osudů československého měnového zlata. Do diplomatických a expertních jednání o majetkoprávních otázkách se totiž promítla vzájemná historie vztahů Československa a Velké Británie od Mnichova přes druhou světovou válku, krátké poválečné období omezeně demokratického systému až po jednotlivé fáze války studené. Z tohoto důvodu považuji vylíčení československo-britských náhradových jednání za podnětné nejen pro úzkou skupinu právních, finančních či ekonomických specialistů, ale i pro nepoměrně širší spektrum zájemců o československo-britské vztahy. Dalším důvodem pro sepsání této monograficky pojaté studie je i fakt, že se jedná o téma, které sice v poslední době přitáhlo pozornost jak laické⁹, tak i odborné veřejnosti, avšak které nebylo dosud popsáno v celém rozsahu a ve většině svých souvislostí.¹⁰ Předchozí historiografická produkce (pokud se tak vůbec dá nazvat) je do roku 1989 povětšinou ignorovala

⁹ Viz zejména knihu S. Motla, *Kam zmizel zlatý poklad republiky*. Praha 2003. Problematikou se zabývalo i několik pořadů televize Nova v cyklu Na vlastní oči a pořad ČT 2 vysílaný dne 26. března 2000 pod názvem Zlatý poklad RČS. Společným jmenovatelem těchto pořadů byla snaha zaujmout nějakou senzací či dosud nezpracovaným tématem. Většinou též poněkud zkratkovitě pracovaly s „emocionální“ stránkou věci, například vylíčením záležitosti jako navrácení československého měnového zlata, které vzniklo národní sbírkou za první republiky, výměnou za platbu mezivládních dluhů vzniklých po Mnichovu a po druhé světové válce.

¹⁰ Většinou se zatím jednalo o zájem o osud československého zlata. První práci na toto téma představuje studie E. Tábořského, *The Czechoslovak Cause*. Londýn 1944, s. 60–61. K novějším zpracováním viz zejména V. Smetana, *Británie a československé zlato. „Case study“ britského appeasementu? Soudobé dějiny* č. 4, 2001, s. 621 an.; M. Brown, *Czech Republic. The Gold Chase: Zlatý poklad RČS*. Central Europe Review, roč. 2, č. 11, 20. 3. 2000. E. Kubů, *Czechoslovak gold reserves and their surrender to Nazi Germany*. In: *Nazi gold, The London Conference 2–4 December 1997*. Londýn 1998, s. 245–248. Otázku zablokovaných československých majetkových aktiv ve Velké Británii v letech 1939–1940 velmi podrobně rozebral V. Smetana, *Nevyřízené účty. Problém československých aktiv v britských bankách a snahy britské administrativy o jeho řešení po 15. březnu 1939*. Český časopis historický, č. 3, 2004, s. 521 an. Nejnověji svá zjištění shrnul v doktorské disertační práci *In the shadow of Munich, British Policy towards Czechoslovakia from 1938 to 1942*, Praha, FSV UK, 2005. Poválečnými československo-britskými vztahy se především v souvislosti se znárodněním a jednáními o poskytnutí adekvátní náhrady zabýval P. Prokš, *Československo a Západ 1945–1948*. Praha 2001, a to na základě svých předchozích několika studií. Zvláštní kapitolu navrácení československého měnového zlata poté věnoval i tehdejší československý ministr zahraničních věcí Bohuslav Chňoupek ve svých v mnoha ohledech zajímavých pamětech. B. Chňoupek, *Memoáre in claris*. Bratislava 1998.

zcela.¹¹ Zvolené téma považuji za výzvu, i když jsem si zároveň vědom limitů, které na badatele čekají zejména při nedostupnosti některých dokumentů o událostech, jež se odehrály přece jen ještě v nepříliš vzdálené, a proto stále živé minulosti.¹² Problematika náhradových jednání s Velkou Británií je navíc komplikována i její souvislostí s restitučním zákonodárstvím Československa a České republiky po roce 1989 a s projednáváním několika souvisejících případů nejen příslušnými správními úřady, ale i soudy všech stupňů a také Ústavním soudem ČR.

¹¹ Viz například rozsáhlou prorežimní práci V. Lhoty, *Znárodnění v Československu*. Praha 1987. Je až zarážející, že tato práce, která si klade za cíl být ucelenou monografií o otázce znárodnění, věnuje problematice náhrad ve vztahu k Velké Británii jen jednu poznámku. Činí tak navíc s věcnou chybou, když sjednání náhradové dohody datuje do roku 1950 a jednání z roku 1982 odbyvá jen v poznámkovém aparátu, a to ještě s náležitým ideologickým zabarvením. Tamtéž, s. 302.

¹² Mám na mysli především problémy, které vyplývají z uzavřenosti některých archivních dokumentů ze 70. a 80. let minulého století, ale například i fakt, že dokonce již známé a zveřejněné dokumenty formálně podléhají v některých archivech režimu utajení. Nejedná se jen o materiály u nás, ale například dokumenty britské Foreign Claims Commission vzniklé z činnosti této instituce a týkající se individuálních nároků od roku 1950 budou v úplnosti otevřeny v The National Archives v Kew u Londýna teprve za 75 let. (Viz zejména fond FO 1004.)

KAPITOLA I.
MNICHOVSKÁ PREHISTORIE
POVÁLEČNÝCH ČESKOSLOVENSKO-BRITSKÝCH
MAJETKOPRÁVNÍCH JEDNÁNÍ –
POMNICOVSKÁ PŮJČKA

První zvláštností československo-britských poválečných majetkoprávních, zejména tzv. náhradových jednání je jejich návaznost na nevyřešené československo-britské majetkoprávní a finanční otázky, které vznikly v době po přijetí Mnichovské dohody v září 1938 a během druhé světové války. Především Velká Británie totiž hodlala i v poválečném období zahrnout do nevyporádaných československých závazků osud tzv. pomnichovské půjčky, otázku v Británii zablokovaných československých majetkových aktiv a úvěrů poskytnutých prozatímnímu státnímu zřízení na civilní a vojenské účely v době druhé světové války.

Podívejme se nejprve na problematiku tzv. „pomnichovské půjčky“. Tato otázka velmi úzce souvisí nejen s britskou, ale i francouzskou diplomacií ve vztahu k Československu za mnichovské krize a zejména po jejím pro československý stát tragickém „mnichovském řešení“. Francie a Velká Británie se totiž bezprostředně po přijetí Mnichovské dohody z 30. září 1938 snažily nabídkou finanční pomoci alespoň částečně „osladit“ velmi hořkou pilulku, kterou československý stát a jeho vrcholné představitele doslova přinutily spolknout.¹³ Avšak ani v této otázce se nejednalo o žádné příliš vstřícné gesto. Obě velmoci totiž neměly na mysli jen řešení tíživé finanční, hospodářské a sociální situace pomnichovské Česko-Slovenské republiky či splnění nějakého svého morálně politického závazku, ale v první řadě je trápil zejména narůstající problém uprchlíků z odstoupených území Československa.¹⁴ Ti logicky po Mnichovu nehodlali v Česko-Slovensku zůstat a jejich kroky nejčastěji směřovaly na Západ. Mezi další priority

¹³ O „oslazení hořké pilulky“ finanční pomoci výměnou za splnění britských požadavků ostatně psal v telegramu pro Ashton-Gwatkina již 20. září 1938 člen Runcimanovy mise Robert J. Stopford na základě rozhovoru, který vedl o ekonomických těžkostech Národní banky čsl. způsobených československou krizí s jejím ředitelem ing. J. Malíkem. Úředníci Treasury v rukopisných poznámkách k Stopfordově zprávě uváděli též předpokládanou sumu 5–7 milionů liber pro bezprostřední stabilizaci československé finanční situace. The National Archives, Londýn (dříve Public Record Office – proto dále jen PRO Londýn), PRO Londýn, Treasury (dále jen T), 160/868.

¹⁴ K této souvislosti viz T. Procházka, *The Second Republic: The Disintegration of Post-Munich Czechoslovakia (October 1938–March 1939)*. New York 1981, s. 53–54.

britské a francouzské politiky vůči pomnichovskému Česko-Slovensku bylo zařazeno i vyřešení finančních a ekonomických problémů a zejména otázek dopravy a komunikací přetržených podobou a rozsahem odtržených území.

Československá vláda se snažila urychleně využít relativně příznivé situace v britské vládě po přijetí Mnichovské dohody a o žádosti o poskytnutí půjčky jednala na návrh ministerstva financí 3. října 1938.¹⁵ Na základě rozhodnutí ministerské rady připravilo ministerstvo zahraničních věcí notu, ve které československá strana oficiálně požádala britskou vládu o půjčku ve výši 30 milionů liber garantovanou britskou vládou. Žádost o podporu však předal britskému ministerstvu zahraničních věcí Jan Masaryk dokonce 1. října, neboť dostal již předtím instrukce od prezidenta Beneše.¹⁶ Masaryk upozorňoval na problém uprchlíků, jejichž počet odhadoval na téměř jeden milion, a na velké finanční, sociální, ekonomické či dopravní komplikace způsobené v příčinné souvislosti s přijetím Mnichovské dohody. Problémy byly v Masarykem předané notě navíc označeny za „extrémně urgentní“.¹⁷ Československá vláda odhadovala, že v dalších dvou letech bude na hospodářskou rekonstrukci státu potřebovat asi 20 miliard korun, v průběhu dalších pěti let pak celkem cca 40 miliard.¹⁸

Britská vláda přijala zásadní rámcové rozhodnutí o půjčce pomnichovskému Česko-Slovensku již 3. října 1938,¹⁹ a tuto skutečnost sdělil britský ministerský předseda Neville Chamberlain Dolní sněmovně britského parlamentu. Dokonce v této souvislosti použil přísloví: „Kdo rychle dává, dvakrát dává.“ V průběhu diskuze se nejčastěji hovořilo o záloze 10 milionů liber, která měla být poskytnuta Národní bance československé s tím,

¹⁵ I. Malá (ed.), *Z protokolů schůzí 18. československé vlády (1. Syrového)*, 23. září–4. října 1938. Vybrané pasáže. Edice dokumentů ze Státního ústředního archivu v Praze, 1989, dok. č. 13.

¹⁶ K tomu viz J. Dejmek (ed.), *Dokumenty československé zahraniční politiky v roce 1938*, díl 2. Praha 2001, dok. č. 800.

¹⁷ PRO Londýn, T 160/868. Viz též T. Procházka, *The Second Republic: The Disintegration of Post-Munich Czechoslovakia*, c. d., s. 54.

¹⁸ I. Malá (ed.), *Z protokolů schůzí 18. československé vlády (1. Syrového)*, 23. září–4. října 1938, c. d., dok. č. 13. Požadavek finanční pomoci však již obsahovala telegrafická zpráva ministra zahraničních věcí K. Krofity vyslanectvím ve Velké Británii a Francii z 2. 10. 1938. J. Dejmek (ed.), *Dokumenty československé zahraniční politiky v roce 1938*, díl 2, c. d., dok. č. 806. Čs. vyslanec ve Francii Osuský však již byl prostřednictvím Masaryka informován o žádosti o finanční pomoc, kterou Masaryk na základě Benešových instrukcí předal britské vládě. Viz též J. Dejmek (ed.), *Dokumenty československé zahraniční politiky v roce 1938*, díl 2, c. d., dok. č. 804. Ve Francii mělo být požádáno o 5 miliard korun pomoci a 5 miliard ve formě půjčky. To vyvolalo u Osuského dotaz, zda se řídit pokyny prezidenta, nebo vyčkat na pokyn vlády. Tamtéž, dok. č. 810.

¹⁹ Viz též nepublikovanou doktorskou disertační práci V. Smetany, *In the Shadow of Munich*, c. d., s. 81.

že další navýšení této sumy bylo považováno „za možné“. ²⁰ Britský ministerský předseda si jen ponechal pootevřená zadní vrátka, když hovořil o nutnosti „expertního posouzení“ československých potřeb a o přípravě zvláštního zákona, který měl být o této otázce předložen do jednoho měsíce britskému parlamentu. Na britském ministerstvu financí – Treasury – byly ostatně již v tomto okamžiku činěny konkrétní přípravy na jeho vydání. V této souvislosti se v jednom z návrhů zákona objevila i navýšená suma 15 milionů liber, kterou mohlo z tzv. konsolidačního fondu ve prospěch pomoci Česko-Slovensku uvolnit britské ministerstvo financí. ²¹

V průběhu října 1938 byly zahájeny konkrétní kroky k poskytnutí britské finanční pomoci pomnichovskému Česko-Slovensku. Velká Británie pro tento účel poskytla ještě v průběhu října jako zálohu částku 10 milionů liber. Vyplacení zálohy bylo dohodnuto nejprve mezi britským ministerstvem financí a Bank of England, a to výměnou dopisů datovaných 3. října 1938. ²² Bank of England souhlasila, že částku 10 milionů liber vyplatí na účet Národní banky čsl. pro československou vládu na krytí jejich nákladů spojených s ekonomickou rekonstrukcí. Bank of England též vzala na vědomí, že britská vláda se zavázala předložit britskému parlamentu v listopadu 1938 návrh zákona, který by poskytnuté záloze vytvořil odpovídající právní rámec, respektive by umožnil, aby Treasury částku 10 milionů liber a úroky z ní Bank of England splatilo z veřejných prostředků. O poskytnutí zálohy 10 milionů liber byla již 3. října 1938 informována i francouzská vláda, a to prostřednictvím britského velvyslance v Paříži sira Erica Phippse. Britská vláda předpokládala, že s francouzskou stranou bude celou záležitostí i nadále konzultovat. Hlavně však měla za to, že se na poskytnutí finanční pomoci pomnichovskému Česko-Slovensku musí Francouzi významným způsobem podílet. ²³

Otázkou, kterou se od počátku října zabývali jak úředníci Treasury, tak i britského ministerstva zahraničních věcí – Foreign Office, byl rozsah československých požadavků a podoba a podmínky československo-britské

²⁰ PRO Londýn, T 160/868. Dne 3. 10. 1938 byla totiž poslancům Dolní sněmovny tlumočena i výše zmíněná žádost čs. vlády o půjčku garantovanou britskou vládou ve výši 30 milionů liber. Viz též V. Smetana, *Británie a československé zlato*, c. d., s. 627, pozn. č. 40.

²¹ Viz seznam kroků k přijetí takového zákona vyhotovený Treasury dne 3. 10. 1938. PRO Londýn, T 160/868. Předpokládalo se, že Treasury bude získávat prostředky pro pomoc Československu především na základě War Loan Act (zákonu o válečné půjčce) z roku 1919 a některých dalších zákonů zmocňujících Treasury k mimořádným finančním operacím.

²² Tamtéž.

²³ Viz telegram Foreign Office siru E. Phippsovi ze 3. 10. 1938. Tamtéž.

dohody o poskytnutí garantované půjčky, respektive účelů, pro něž může být výše zmíněná záloha 10 milionů liber využita.²⁴ Úředník Treasury S. D. Waley proto již 4. října navrhol, aby byla do Londýna k finančnímu jednání pozvána československá delegace. Za důvěryhodného představitele československých finančních kruhů totiž nebyl paradoxně považován představitel Národní banky čsl. ing. Malík, který v té době v Londýně pobýval a prostřednictvím podnikatele Weininger se snažil vejít ve styk s Treasury a vystupovat jako povoláná osoba.²⁵ Hlavní ekonomický poradce Foreign Office sir Frederick Leith-Ross proto v rozhovoru s československým obchodním atašé V. Jansou 5. října 1938 požádal o vyslání oficiální československé delegace do Londýna. Československá strana měla zodpovědět celou řadu otázek týkajících se československé finanční a ekonomické situace a konkretizovat československé požadavky vůči Velké Británii.²⁶

Britský ministerský předseda Chamberlain se na základě návrhu Horace Wilsona rozhodl pro otázky finanční pomoci pomnichovskému Česko-Slovensku vytvořit malý pracovní výbor vedený právě sirem Frederickem Leith-Rossem. Jeho členy měli být za Treasury S. D. Waley a F. N. Tribe a za Foreign Office sir William Strang.²⁷ Předpokládalo se, že výbor bude využívat poznatky o situaci v Československu nabyté členy delegace lorda Runcimana Ashtonem Gwatkinem a Robertem Stopfordem, kteří byli vyzváni ke konzultacím. Výbor měl předložit britské vládě návrh, jak v záležitosti finanční pomoci Československu dále postupovat. Dne 5. října se proto sešel W. Strang se sirem Frederickem Leith-Rossem a S. D. Waleyem a konzultovali především otázku účelu Británií poskytnutých prostředků. Do popředí se na britské straně dostávala spíše než pomoc ekonomické rekonstrukci pomnichovského Česko-Slovenska otázka uprchlíků, i když řada britských politiků, diplomatů

²⁴ Nebylo též rozhodnuto, jaká část této částky bude Česko-Slovensku darována, respektive jestli se vůbec bude jednat o dar, nebo o půjčku. Viz memorandum vypracované dne 5. 10. 1938 S. D. Waleyem a nazvané Financial Assistance to Czechoslovakia (Finanční pomoc Československu). V tomto dokumentu se navrhovalo využít 1 milionu liber jako daru na urgentní potřeby uprchlíků, 4 miliony liber měly být použity jako britská půjčka na rekonstrukci a 5 milionů liber mělo být použito jako základ fondu pro podporu emigrace z Československa. Kromě toho měla být Británií garantována v listopadu či prosinci 1938 další půjčka Československu, a to ve výši 9 milionů liber. Tamtéž. Dne 12. 10. 1938 při přípravě britské strany na jednání s československou delegací se v bodech již hovořilo o možnosti garantované půjčky až do výše 15 milionů. Tamtéž.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Záznam o rozhovoru Fredericka Leith-Rosse s V. Jansou z 5. 10. 1938. Tamtéž.

²⁷ Návrh Horace Wilsona z 4. 10. 1938. Tamtéž.

a úředníků oprávněnost československých požadavků finanční a ekonomické stabilizace pomnichovské ekonomiky uznávala.

Britská pozice před jednáním s československou delegací byla vyjasněna na schůzce, kterou sir Frederick Leith-Ross za účasti výkonného ředitele Bank of England Otto Niemeyera svolal na 7. října 1938.²⁸ Účastníci jednání konstatovali, že určitá část prostředků (podle návrhu Leith-Rosse cca 5 milionů liber) by mohla být československou vládou využita na odstranění nejpálčivějších ekonomických obtíží. Sir Frederick Leith-Ross navíc zdůraznil, že Velká Británie by v tomto případě nemusela nijak zvlášť rigidně kontrolovat jejich využití. Zbýlá část prostředků (znovu cca 5 milionů liber) měla být využita pro potřeby uprchlíků, i když představitelé zainteresovaných britských resortů se domnívali, že první odhadované československé údaje o počtu uprchlíků jsou značně nadnesené. Poukazovali i na možnost využití prostředků například z Lord Mayor's Fund for Czech Refugees, tj. z prostředků fondu primátora města Londýna pro uprchlíky z Česko-Slovenska.²⁹ Pro německé sociální demokraty z ČSR vedené Wenzelem Jaksem navrhovali diplomaté Foreign Office vyjednání emigrace do některých britských dominií. Co se týče garantované půjčky, Frederick Leith-Ross se vyslovil pro to, aby francouzská účast na půjčce byla stejná jako britská, a za nejlepší řešení pokládal společnou garanci britské a francouzské vlády.

Vzhledem k tomu, že dne 8. října 1938 informoval z Paříže sir Eric Phipps, že s urychlenou finanční pomocí pomnichovskému Česko-Slovensku souhlasí i francouzská vláda³⁰ (i když britská strana měla neoficiální informace, že tak nečiní s velkým nadšením), vlastnímu meritornímu britsko-československému jednání již nic nebránilo. Československou delegaci vyslanou za tímto účelem do Londýna tvořil dr. Vilém Pospíšil, ředitel Pražské městské spořitelny a poradce Národní banky čsl. a ministerstva financí pro mezinárodní záležitosti, a to jako zvláštní a zplnomocněný vyslanec. Dalšími členy delegace byli dr. Peroutka a ing. Malík z Národní banky čsl., dr. Rossi z ministerstva financí, V. Jansa z československého vyslanectví v Londýně a jako experti i zástupci Škodových závodů, Živnostenské banky a Vít-

²⁸ Záznam o jednání britského výboru pro otázku finanční pomoci Česko-Slovensku pod vedením sira Fredericka Leith-Rosse ze 7. 10. 1938. Tamtéž.

²⁹ Fond vznikl z iniciativy sira Harryho Twyforda již 5. 10. 1938. Do počátku roku 1939 shromáždil úctyhodných 357 000 liber. K jeho vzniku a činnosti viz zejména zprávu, kterou zaslal primátor Londýna lordu Halifaxovi 11. 1. 1939 a závěrečnou zprávu fondu za rok 1939. PRO Londýn, FO 371, 24087, W 977 a W 11591. Viz též PRO Londýn, FO 371, 24101 a HO 294-216.

³⁰ PRO Londýn, T 160/868.

kovického horního a hutního těžířstva (dále jen Vítkovic). Podle poznámek sira Fredericka Leith-Rosse, zhotovených ještě před jednáním, bylo hlavním britským cílem zjistit, jaké jsou „bezprostřední“ potřeby Česko-Slovenska na rozdíl od potřeb pro „budoucí“, dlouhodobou rekonstrukci. Očekávalo se, že československá delegace bude chtít najednou vy-užít celou slíbenou zálohu 10 milionů liber. Britská strana však chtěla přesně vědět, jaké bude její účelové určení. Poprvé se objevily i požadavky československé garance, že podpory emigrantům budou z britských prostředků vypláceny bez rozdílu rasy, náboženského vyznání či politické příslušnosti, i obavy, zda finanční pomoc pomnichovskému Česko-Slovensku nebude ve skutečnosti finanční pomocí ve prospěch Německa.³¹ Oficiální jednání se uskutečnilo 15. října 1938, avšak sir Frederick Leith-Ross se již o pět dní dříve sešel s dr. Pospíšilem neoficiálně.³² Britská strana se tak již předem dozvěděla, že Česko-Slovensko se hodlá obrátit se žádostí o finanční pomoc nejen na Velkou Británii, ale zvláštním memorandem i na Francii.³³ Pospíšil též naznačil, že československé požadavky budou vyšší, než zatím projednávaných 10 milionů liber, a to včetně částečné náhrady za ztracené pohraniční opevnění. Pospíšil též vyjádřil souhlas s tím, že finanční prostředky od Velké Británie budou kromě ekonomické rekonstrukce (zejména na opětné vybudování komunikací) využity i pro podporu uprchlíků. Vyjádřil též připravenost podřídit se v této záležitosti britské kontrole. Diskutovalo se i o problému osmiprocentní československé půjčky z roku 1922 a britská strana chtěla na Pospíšilovi ujištění, že její proplácení bude řádně pokračovat.³⁴ Oficiální československé vyjádření mělo mít podobu memoranda

³¹ Tamtéž. To podpořil i telegram britského velvyslance v Berlíně N. Hendersona ze 13. 10. 1938, který potvrdil, že německé politické a ekonomické kruhy nejenže nemají nic proti poskytnutí finanční podpory pomnichovskému Česko-Slovensku, ale naopak takový krok považují pro sebe za výhodný vzhledem k nové orientaci československé ekonomiky na Německo.

³² Tamtéž.

³³ Toto memorandum bylo skutečně v Paříži předáno dne 15. 10. 1938. Viz T. Procházka, *The Second Republic: The Disintegration of Post-Munich Czechoslovakia*, c. d., s. 54.

³⁴ Půjčka byla uzavřena 1. 4. 1922 ve výši 50 milionů USD nebo 10 milionů liber na dobu 30 let. Byla vydána ve dvou časově rozdílných sériích a vyložena současně k upisování na trzích v New Yorku, Londýně a Amsterdamu. Půjčka byla přímým závazkem československého státu a byla zajištěna tzv. hypotékou I. stupně, tj. hypotékou na příjmech z československých cel a čistého výnosu tabákového monopolu. V první sérii byly v Londýně vydány dluhopisy za 2,8 milionu liber a ve druhé za 1,85 milionu liber. Ke sjednání a splácení půjčky v meziválečném období viz A. Teichová, *Mezinárodní kapitál a Československo, 1918–1938*. Praha 1994, s. 238–243. Teichová zmiňuje i československá jednání s Baring Brothers v roce 1937 o její neprovedené konverzi. Viz též J. Pátek, *Postavení Československa na mezinárodním kapitálovém trhu v meziválečném období*

a dr. Po-spíšil slíbil jeho brzké předání. Před oficiálním jednáním sir Frederick Leith-Ross informoval o výsledku jednání s Pospíšilem francouzské velvyslanectví. Naznačil Francouzům, že britská strana je připravena navýšit částku pro pomnichovské Česko-Slovensko za podmínky, že tak učiní i francouzská strana, a to ve stejné výši.³⁵ Dne 12. října 1938 dr. Pospíšil skutečně předložil britské straně návrh československého memoranda, které shrnovalo československý názor na velikost škod utrpěných v souvislosti s Mnichovskou dohodou. Skládalo se ze tří částí.³⁶ První část požadovala okamžitou pomoc, kterou pro téměř 800 000 uprchlíků československé úřady jen na prvních šest měsíců odhadovaly na 7,5 milionu liber. Druhá vypočítávala náklady na rekonstrukci, a to včetně škod na vojenském materiálu a československém opevnění. Třetí se týkala měnových a finančních problémů, které Československu přinesla Mnichovská dohoda. I když memorandum ponechávalo definitivní částku budoucímu jednání, Pospíšil s Leith-Rossem hovořil o odhadu ve výši 17–18 miliard korun. Zvláštní dopis poté britskou stranu informoval o potřebě investic do budování dopravní infrastruktury, zejména železničních tratí přerušovaných pomnichovskými hranicemi, s výhledem pro léta 1939–1941.³⁷ Britská ministerstva financí a zahraničních věcí byla vyzvána, aby se k československým návrhům vyjádřila.³⁸ Britská delegace o Pospíšilově memorandu jednala pod vedením sira Leith-Rosse dne 12. října.³⁹ Účastníci jednání se shodli na tom, že není nutné, aby slíbená částka 10 milionů liber byla poskytnuta najednou. Odmít-

1918–1938. In: Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, Studie k moderním dějinám. Praha 2001, s. 214–215 a V. Průcha a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1989*, díl 1. Brno 2004, s. 198.

³⁵ PRO Londýn, T 160/868. Při této příležitosti se ukázaly těžkosti, které eventuální francouzská účast na hledání řešení finanční pomoci pomnichovskému Česko-Slovensku přinášela. Francouzští diplomaté F. Leith-Rossovi naznačovali, že francouzská účast na plánované půjčce bude zřejmě nižší než britská.

³⁶ Jednalo se o stejné memorandum, jaké bylo předloženo i francouzské straně, viz pozn. č. 31.

³⁷ Tamtéž. Na memorandu je poznámka, že se jednalo o důvěrný dokument předaný pro osobní informaci sira Fredericka Leith-Rosse s tím, že se ještě „může měnit“. První dva roky prací na nových železnicích si měly vyžádat více než 2,5 miliardy korun a práce měly být kompletně hotovy do 8 let s celkovými náklady převyšujícími 9,6 miliardy korun. U nových silnic se předpokládalo, že jejich jádro bude postaveno ve lhůtě 3 let s předpokládanými náklady 3,4 miliardy korun. Další náklady ve výši téměř 4 miliard korun se předpokládaly u vodních cest, v letecké dopravě, v oblasti pošty a telegrafů, elektrifikace a nových staveb.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Záznam o jednání britské delegace o finanční pomoci Česko-Slovensku z 12. 10. 1938. Tamtéž.

li též, aby byla její většina použita na stabilizaci československé měny, a podpořili spíše její využití pro pomoc uprchlíkům, popřípadě pro ekonomickou rekonstrukci. O výsledku jednání informoval Leith-Ross znovu neoficiálně Pospíšila, a ten proto mohl ve zvláštním dopisu datovaném 13. října 1938 na řadu britských protinávrhů reagovat.⁴⁰ Pospíšil sice přiznal, že bezprostřední potřeba finanční podpory nedosahuje celých 10 milionů liber, nicméně upozornil na velikost ekonomických a finančních problémů, které Mnichov způsobil a které bude nutné v blízké budoucnosti řešit. Pospíšil na závěr svého listu vyslovil obavu, že diskuze se začínají pohybovat v začarovaném kruhu a poskytnutí příliš malé částky britské pomoci může zabránit jejímu hlavnímu účelu. K dopisu bylo připojeno upravené memorandum specifikující účely, pro něž by měla být britská pomoc využita.

Bylo jasné, že všechny sporné otázky nebudou moci být na jednání, které proběhlo 15. října 1938 na Foreign Office, vyřešeny, a to i vzhledem k nevyjasněné účasti Francie.⁴¹ Obě delegace se dohodly, že zejména pro účely tiskového prohlášení postačí formulace, že Velká Británie bude předložené československé požadavky dále studovat. Proto se jednání soustředila na to, zda má být již odsouhlasená částka 10 milionů liber poskytnuta najednou, jak požadovala československá delegace, nebo ve dvou splátkách, jak navrhoval sir Frederick Leith-Ross. Dalším problémem byl britský požadavek, aby Národní banka československá vytvořila zvláštní účet pro československou vládu a nepřeváděla poskytnuté libry na dolary či za ně nenakupovala zlato. Británie však souhlasila s tím, aby tyto prostředky byly využívány na nákup surovin, jak o tom hovořilo jednak československé memorandum, jednak vedoucí československé delegace dr. Pospíšil. Velká část jednání byla znovu věnována problematice uprchlíků. Britská delegace zopakovala svoji podmínku, podle níž rozhodování o podpoře uprchlíků poskytované z britských prostředků nesmělo být předmětem národnostní, politické či rasové diskriminace. Upozornila československou delegaci na to, že postup československých orgánů v této otázce významně ovlivní rozhodování britského parlamentu o další pomoci Česko-Slovensku. Dr. Pospíšil za československou vládu britskou stranu v tomto směru ujistil, že žádná diskriminace nebude připuštěna.⁴² Z průběhu diskuze však bylo zřejmé, že obě

⁴⁰ Dopis dr. Pospíšila F. Leith-Rossovi ze 13. 10. 1938. Tamtéž.

⁴¹ Záznam o jednání z 15. 10. 1938. Tamtéž.

⁴² Závazek poté potvrdil po návratu do Prahy, když výsledky jednání projednal s předsedou vlády Srovým a výběrem ekonomických ministrů. Viz Pospíšilův dopis Fredericku Leith-Rossovi ze 16. 10. 1938. Tamtéž.